

POLITICAL ORIENTATIONS OF STUDENTS

STUDENTU POLITISKĀS ORIENTĀCIJAS

Gunārs Ozolzīle, Riga Technical University, Institute for Humanitie, Azenes 16 Str., LV – 1048, Riga, Latvia,
Assoc. Professor, Dr.Soc., e – mail: gunars.ozolzile@rtu.lv

Atslēgas vārdi: politiskā kultūra, politiskā sistēma, demokrātijas konsolidācija

Ievads

Tālajā 1993. gadā Baltijas Studiju centra sociologi (starp viņiem pētījuma vadītāja statusā arī šo rindu autors) veica Latvijas iedzīvotāju reprezentatīvu aptauju. Aptaujas mērķis bija izpētīt postautoritārajā sabiedrībā dominējošās politiskās orientācijas. Pēc 14 gadiem, kārtojot savu arhīvu un nejauši atrodot nu jau krietni apdzeltējušo minētās aptaujas anketu kopā ar pasūtītājam sagatavoto atskaiti, raksta autoram radās doma par atkārtota pētījuma veikšanu. Saprotot, ka atrast līdzekļus šādam pētījumam būtu ļoti grūti vai pat nereāli, nācās meklēt citas iespējas. Šāda iespēja radās, kad RTU Humanitārā institūta sociologi sāka pētīt mācību procesa kvalitāti augstskolā. Daži jautājumi no 1993.gada aptaujas tika iekļauti šī pētījuma anketā. Tika aptaujāti 492 RTU un Baltijas Starptautiskās akadēmijas (BSA) studenti. Atlasot studentu grupas, tika izmantota vienkāršā nejaušā izlase. Lai arī 2007.gada pētījums nepretendē uz reprezentativitāti un to drīzāk var uzskatīt par pilotpētījumu, raksta autors tomēr ir pārliecināts, ka vismaz par dažām tipiskām ievirzēm, ne tikai studentu, bet arī visas mūsu sabiedrības politiskajā kultūrā runāt drīkst. Turpmāk lasītājam būs iespēja iepazīties ar dažiem šīs aptaujas rezultātiem. Raksta mērķis ir noskaidrot studentu apziņā dominējošās politiskās orientācijas.

Dažas metodoloģiska rakstura piezīmes

Demokrātijas izpētē regulāri tiek aktualizētas trīs problēmas: stabilitāte, efektivitāte un kvalitāte. Demokrātijas stabilitāte parasti tiek saistīta ar politiskā režīma izdzīvošanas iespējām – cik liela ir varbūtība, ka sistēma ilgstoši saglabās savu demokrātisko raksturu. Pētot demokrātijas efektivitāti tiek uzdots jautājums - cik lielas vai mazas, salīdzinot ar citiem politiskajiem režīmiem, ir demokrātiska režīma spējas risināt dažādas problēmas. Savukārt demokrātijas kvalitātes jēdzienā tiek ietverta politiskā līdzdalība, pārstāvniecība un valdības atbildība pilsoņu priekšā. Salīdzinoši jauns, iepretim augstāk apskatītajiem jēdzieniem, ir demokrātijas konsolidācijas koncepts. Pētnieku vidū gan nav vienprātības par to kādus politiskos un sociālos institūtus vajadzētu stabilizēt, lai varētu runāt par konsolidētu demokrātiju. Nav īsti skaidrs arī tas pa kādu ceļu iet un cik ilgs laiks būs nepieciešams, lai nonāktu pie konsolidācijas. Tiek meklētas arī atšķirības starp „negatīvo” un ”pozitīvo” konsolidāciju. „Pozitīvi” politiskā sistēma ir konsolidēta tikai tad, ja visa

sistēma ir leģitīma un bez alternatīvām ne vien elites acīs, bet arī pilsoņu politiskās ievirzes, vērtības un rīcība liecina par ticību demokrātijai. Atšķirībā no tikai uz elīti vērstas „negatīvas” demokrātijas konsolidācijas, „pozitīvas” konsolidācijas sasniegšanai ir nepieciešams laiks. Balstoties uz pozitīvās konsolidācijas jēdzienu viens no autoritatīvākajiem Eiropas demokrātijas pētniekiem V.Merkels piedāvā savu postautoritāro režīmu analīzi [1:416-417]. Kā uzskata zinātnieks, komunistisko režīmu transformācija būtiski atšķīrās no pirmā un otrā demokratizācijas viļņa pieredzes. Principiālās atšķirības meklējamas apstākļi, ka vienlaikus norisinājās trīs transformācijas procesi: politiskā transformācija (pāreja no diktatūras uz demokrātiju), ekonomiskā transformācija (pāreja no komandu ekonomikas uz tirgus ekonomiku) un - atsevišķos gadījumos – arī valstiskuma transformācija (tika atjaunots valstiskums vai arī valstis tika dibinātas no jauna). Ja Rietumeiropā šie procesi norisinājās evolucionāri, pakāpeniski cits pēc cita, gadsimtiem ilgi, tad Austrumeiropā viss notika strauji. Nebija nedz vēsturisku piemēru, nedz okupācijas varas (Vācija, Japāna), kas varētu no „ārpuses” atrisināt teritoriālās, konstitucionālās un saimnieciskās problēmas. Cik konsolidētas ir Austrumeiropas demokrātijas? Kāda ir šo demokrātiju kvalitāte? Šādus jautājumus sev uzdod V.Merkels un mēģina uz tiem arī atbildēt.

Kā jau minēts augstāk, politisko sistēmu var uzskatīt par pozitīvi konsolidētu tikai tad, ja šī sistēma ir leģitīma un bez alternatīvām ne tikai elites, bet arī pilsoņu acīs. V.Merkels konsolidācijas konceptu analizē aplūkojot četras jomas:

- 1) Konstitucionālā konsolidācija. Tā skar centrālos valsts varas institūtus kā, piemēram, valsts galva, valdība, parlaments, tiesu vara, vēlēšanu sistēma. (Makrolīmenis - struktūras);
- 2) Reprezentatīvā konsolidācija. Šī joma aptver teritoriālo un funkcionālo interešu pārstāvniecību, vispirms jau partiju un nevalstisko organizāciju līmenī. (Vidējais līmenis – aktieri);
- 3) Rīcības konsolidācija. Šai jomā darbojas „neformālie” aktieri: militāristi, zemes īpašnieki, finanšu kapitāls, uzņēmēji, radikālās kustības un grupas. (Vidējais līmenis – neformālie politiskie aktieri);
- 4) Politiskās kultūras demokrātiska konsolidācija. Demokrātiskas politiskās sistēmas konsolidācija beidzas ar pilsoniskas politiskās kultūras izveidošanos. To var uzskatīt par demokrātijas sociokulturālo pamatu ielikšanu. Kā to rāda prakse (otrā demokratizācijas viļņa valstu politiskās kultūras pētījumi (Itālija, Vācija, Austrija un Japāna pēc 1945. gada)), šis process ir ilgstošs un saistīts ar paaudžu nomaiņu. (Mikrolīmenis – pilsoņi).

Ja pirmie trīs līmeņi ir konsolidēti, tad no tiem nāk izšķiroši impulsi tam, lai izveidotos demokrātiju stabilizējoša pilsoniskā sabiedrība. Bet no konsolidētas demokrātiskas pilsoniskās kultūras savukārt nāk imunizējoši impulsi, kas stabilizējoši iedarbojas uz pirmajām trim jomām, jo to integritāti apdraud dažādas krīzes (piemēram, ekonomiskas un ārpolitiskas). Tikai tad, ja visas četras jomas ir konsolidētas, var runāt par pret krīzēm noturīgu demokrātiju. Lai arī maksimāli konsolidēta, demokrātija, protams, nav pilnībā imūna pret dekonsolidācijas tendencēm, tomēr šādām demokrātijām ir lielākas izredzes izdzīvot.

V.Merkela secinājumi papildina nu jau politikas zinātnē par klasisku kļuvušo atziņu, ka stabili un efektīvu demokrātiju nevar izveidot bez atbilstošas politiskās kultūras, kas būtu spējīga atbalstīt demokrātisko sistēmu [sk.2]. Nepietiek ar to, ka uzmanība tiek koncentrēta tikai uz demokrātisku politisko institūtu izveidi un konstitucionālām izmaiņām. Ja nav demokrātiskas politiskās kultūras, arī demokrātijas izredzes uz panākumiem nav lielas.

Pastāv arī cits viedoklis. Pētījumi rāda, ka augstāk minētās klasiskās nostādnes par politiskās kultūras un politiskās sistēmas saistību praksē apstiprinās tikai daļēji [3:541]. Pilsoņu politiskās

orientācijas ietekmē politisko sistēmu tikai tad, ja kāds no politiskajiem aktieriem tās aktualizē un izmanto kā bāzi politiskajai mobilizācijai.

Tomēr šie argumenti nez vai spēj apgāzt augstāk minēto klasisko tēzi, ko varētu formulēt arī šādi - lai arī demokrātiska politiskā kultūra ir tikai viens no daudziem demokrātijas sekmīgas funkcionēšanas nosacījumiem, tomēr tas ir ļoti būtisks nosacījums.

Autoritārais mantojums: tradīcijas turpina dzīvot

Kāda ir Austrumeiropas politisko režīmu konsolidācijas pakāpe? Izmantosim vēlreiz V.Merkela pētījumu [1:417-426]. Autors, balstoties uz viņam pieejamajiem empīriskajiem datiem* mēģina sagrupēt šī reģiona valstis. Vērtējot politisko režīmu konsolidāciju kopumā, autors izdala četras valstu grupas. Pirmās grupas valstis: Slovēniju, Čehiju, Igauniju, Ungāriju, Horvātiju, Poliju, Lietuvu un Slovākiju varot uzskatīt par konsolidētām. Latvija, Bulgārija un Rumānija piederot otrajai grupai, kas tuvākajos gados varētu iekļūt „pirmajā līgā”. Dalība ES, viņaprāt, varētu veicināt šo procesu. Maķedonija, Albānija, Serbija un Bosnija tiek pieskaitītas trešajai grupai ar nekonsolidētu demokrātiju, bet Krievija un Moldova tiek sauktas par pusautoritārām demokrātijām. Savukārt, Lukašenko režīms Baltkrievijā esot demokrātijai pārvilcis svītru.

Atsevišķi apskatot ceturto jomu - politiskās kultūras demokrātisku konsolidāciju, W.Merkels secina, ka arī te pastāv atšķirības Austrumeiropas valstu starpā. Pēc viņa domām, Latvijā, Bulgārijā un Rumānijā „civic culture” ir attīstīta visvājāk. Lietojot Merkela terminoloģiju, „pārliecinātu demokrātu” te ir vismazāk, bet „švako demokrātu” – visvairāk. Īstu „autokrātu” ir aptuveni 10% no visiem iedzīvotājiem. „Sliktāk” ir vēl tikai Krievijā un Moldovā, kur ir „pusautoritāra” politiskā kultūra.

Vērtējot kopumā, V.Merkela pētījuma rezultāti neizbrīna, jo autoritārs politisks režīms rada pavisam citu politisko kultūru nekā demokrātisks. Pirmajā gadījumā tā ir valsts ekspansija, cilvēku mobilizācija ar ideoloģijas, propagandas un dažādu sankciju palīdzību, otrajā - lielākas vai mazākas indivīda brīvības nodrošināšana. Nesenās pagātnes ietekmē veidojās masu apziņas tips, ko raksturoja bailes, sociālā apātija, gatavība pakļauties direktīvām no augšas. Autoritārā apziņa balstījās uz valsts varas mistifikāciju - priekšstatu par to kā sabiedrībai pāri stāvošu spēku, ko nav iespējams kontrolēt. Notika lielākās iedzīvotāju daļas atsvešināšanās no līdzdalības politiskajos procesos un no varas. Dominēja politiskā vienaldzība un neuzticība valsts varas institūtiem. Autoritārās pagātnes pārvarēšana ir saistīta ar nepieciešamību cilvēkos izveidot jaunu sociālās, tai skaitā arī politiskās uzvedības stilu, kas vēl joprojām ļoti daudziem ir pretrunā ar iepriekšējo dzīves pieredzi. Pagātne ir iesūkusies mūsu gēnos. Masu apziņa ir sadrumstalota - tur bieži sadzīvo pretrunīgi un pat viens otru izslēdzoši stereotipi un orientācijas. Apstākļos, kad pilsoniskā sabiedrība vēl tikai veidojas, autoritārisma ir tieksme iedzīvināties arī jaunveidojamajās demokrātiskās valsts struktūrās, un daudzi demokrātijas institūti var izrādīties bez reāla demokrātiska satura. Tas nenozīmē, ka politiskā demokrātija nevar attīstīties sabiedrībā, kur būtiska ietekme vēl arvien ir autoritāras politiskās kultūras stereotipiem. Tomēr atklāts paliek jautājums par to, tieši kādi autoritārās politiskās kultūras faktori varētu bremsēt sabiedrībā notiekošās demokrātiskās izmaiņas. Mēģināsim aplūkot dažus šādus mūsu nesenās pagātnes politiskās kultūras reliktus, no kuriem neesam varējuši atbrīvoties. Nosauksim to iedarbību šodien par tradīcijām, jo bez tām nav izprotama mūsu tranzītkultūra (ja

* Piemēram, 2006.gada *Bertelsmann Transformation Index*. Šie un citi dati balstās uz subjektīviem ekspertu vērtējumiem, kas izgājuši četru pakāpju kontroli.

tranzītsabiedrības politisko kultūru var šādi nosaukt). Pēc raksta autora domām, mūsu valstī vēl joprojām var runāt par tiesiskā nihilisma, etatiskās un apolitiskās tradīcijas dzīvīgu sabiedrības apziņu [sk.4]. Par to, ka šīs tradīcijas turpina dzīvot studentu (un ne tikai viņu) apziņā, liecina arī autora savāktais empīriskais materiāls. Detalizēta pētījuma rezultātu analīze gan sekos nedaudz vēlāk.

Tiesiskā nihilisma tradīcija – dzīvo pateicoties tam, ka vēl arvien daudzi mūsu sabiedrības locekļi ir pārliecināti, ka likumi ir radīti tāpēc, lai tos apietu ar likumu. Tiesiskā nihilisma tradīcija nāk no mūsu pagātnes, kur tai bija dziļas saknes. Kaut ko atnest mājās no darba neskaitījās zagšana. Slikts bija tas darbs, kur tas nebija iespējams. Dzīvība bija vērtība, īpašums tikai daļēji. Bija ļoti daudz normatīvu ierobežojumu (ne tikai ar likuma spēku), sākot ar ekonomiku un beidzot ar ideoloģiju, kas strukturizēja mūsu sadzīvi. Lai varētu izdzīvot, šīs normas bieži nācās pārkāpt. Sabiedrība uz to pievēra acis un, varētu teikt – vismaz neformālā sociālā kontrole nedarbojās. Arī studentu aptaujā iegūtie dati apstiprina domu par to, ka mūsu cilvēki vēl arvien nejut pietāti pret likumu. Šādas orientācijas, protams, neveicina tiesiskās valsts būvniecību.

Viena no *etatiskās tradīcijas* izpausmēm ir atbalsts stiprai valsts varai. Socioloģiskās aptaujas (lai arī aptauju procenti atšķiras) liecina, ka lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju vēlas pakļauties “stiprai rokai” - ietekmīgam valsts prezidentam. Atšķiras aptauju metodikas, kā arī domas par to, vai tā ir vairāk tieksme pēc demokrātiskas prezidentāras valdīšanas sistēmas vai nedemokrātiskas autoritāras sistēmas, tomēr skaidrs ir tas, ka patreizējā sistēma daudzus neapmierina. Arī mūsu veiktajā pētījumā, atbildot uz jautājumu par to, kādai vajadzētu būt valsts iekārtai Latvijā, respondentiem bija iespējams izvēlēties atbildi “pie valsts stūres jābūt vienam cilvēkam - visas tautas vēlēšanās ievēlētam prezidentam, kurš stāvētu pāri partijām”. Šo atbildi bija izvēlējušies pietiekami daudz studentu, lai izdarītu secinājumu, ka masu apziņā vēl arvien ir dzīva orientācija uz vienpersonisku, pat autoritāru vadību.

Autoritāro orientāciju pastiprina sabiedrības attieksme pret politiskajām partijām. Mūsu sabiedrībā bieži vien jau pats vārds “partija” izraisa nepatiku. Dominē atsvešinātība no partijām, kam iemesls ir arī tas, ka tās bieži ir tikai interešu grupas, kuras organizētas šauru mērķu sasniegšanai. Vēl joprojām pārāk maz iedzīvotāju vēlas savu politisko aktivitāti saistīt ar partijām. Arī vairumam studentu attieksme pret partijām ir skeptiska.

Ar etatisko tradīciju ir saistīta arī savulaik tik izplatītā padomju cilvēku pārliecība, ka valsts domās un darīs viņu vietā, ka tā apmierinās cilvēku vajadzības līdzīgi tam, kā māte aprūpē savus bērnus. Diemžēl vēl joprojām arī aptuveni puse aptaujāto studentu ir pārliecināti, ka “valstij jābūt atbildīgai par katras ģimenes nodrošinājumu.”

Apolitiskā tradīcija ir cieši savijusies ar etatisko tradīciju. Šī tradīcija galvenokārt nozīmē to, ka politika tiek uzskatīta par politiķu, nevis ierindas cilvēku nodarbošanos. Arī tā ir saistīta ar autoritāro pagātni. Tolaik eksistējošās varas struktūras bija pseidodemokrātiskas pēc būtības. Valdošā elite bija ieinteresēta tikai pasīvas paklausības nodrošināšanā. To apmierināja tautas politiskais indifērums. Viss bija vērst uz to, lai sabiedrību padarītu par atomāru kopību, kas būtu vienkārši cilvēku masa, viens no otra izolēti un varai paklausīgi indivīdi. Masu apziņā bija iesakņojusies sociāla apātija, hipertrofēta savas bezpalīdzības apziņa. Šo stāvokli pastiprināja tā laika valsts izolētība, kas traucēja sevi salīdzināt ar demokrātisko pasauli. Daudzi meklēja iespēju pašrealizēties citās jomās, nevis politikā: primitīvā mantu kultā, ģimenē, hobijos. Arī šodien cilvēkiem nav ticības participējošiem demokrātijas elementiem. To vēl vairāk pastiprina ierēdņu korupcija un birokrātisko iestāžu nekvalitatīvais darbs. Varai ir zems prestižs cilvēku acīs. Var runāt par paradoksālu situāciju: cilvēki paši negrib ar politiku nodarboties, atstāj to politiķu ziņā, bet tai pat laikā politiķiem neuzticās.

Cilvēki kūtri iesaistās politikā, lai aizstāvētu savas intereses un, pats galvenais – totāli neuzticas politiķiem. Teikto apstiprina arī mūsu aptauja - politiķiem neuzticas aptuveni deviņas desmitdaļas aptaujāto studentu.

Sabiedrības politisko kultūru nevar izmainīt dažu gadu laikā. Autoritārās politiskās kultūras ietekme saglabāsies vēl ilgi. Lai šis laiks būtu īsāks, maksimāli daudz jāpiestrādā pie jaunatnes politiskās socializācijas (piemēram, inženierzinātņu studiju programmās iekļaujot sociālos un humanitāros priekšmetus).

Ko par politiku domā studenti?

Atributīvs varas konsolidācijas nosacījums ir tās leģitimitāte. Vara ir leģitīma, ja tai uzticas un to atbalsta tauta. Leģitimitāte ir apdraudēta, ja tautas uzticība valdošajai elitei mazinās. Aptaujā iegūto datu analīze ļauj izteikt pieņēmumu, ka slavenā “lietussargu revolūcija” bija tikai likumsakarīgas sekas ilgstošam atsvešināšanās procesam starp abiem politiskā procesa aktieriem – pārvaldītājiem un pārvaldāmajiem. Aptaujā atbildi “politiķiem uzticēties nevar, jo viņi vairāk domā paši par sevi” bija izvēlējušies mūsu jaunajai demokrātijai katastrofāli daudz respondentu - 88,6% (sk. 1.tab.).

1.tabula

Studentu politiskās orientācijas (%)

<i>Orientācijas</i>	<i>%</i>
- Ienākumiem jāsadalās pēc iespējas vienlīdzīgāk, lai starp cilvēkiem nebūtu lielu atšķirību	15,9
- Tikai cilvēka darbam vajadzētu noteikt to, cik daudz viņš saņem	84,1
- Cilvēkiem pašiem jāuzņemas atbildība par sevi un savu iztikšanu	56,0
- Valstij jābūt atbildīgai par katras ģimenes nodrošinājumu	44,0
- Labs darbs ir tāds, kad tu jūties drošs par savu darba vietu, pat ja tas būtu ne sevišķi labi apmaksāts	64,1
- Labs darbs ir tāds, kad var daudz nopelnīt, pat ja pastāv bezdarba draudi	35,9
- Valdībai jāsamazina nodokļi pat tad, ja tas samazinās līdzekļus izglītībai, veselības aizsardzībai un pensijām	27,4
- Valdībai jānodod vairāk līdzekļus izglītībai, veselības aizsardzībai un pensijām pat tad, ja man būs jāmaksā lielāki nodokļi	72,6
- Lielais politisko partiju un organizāciju skaits Latvijā ir dabiska parādība demokrātijas apstākļos	33,0
- Partiju Latvijā ir par daudz un tas liecina par to, ka valstī nav kārtības	67,0
- Ir jāļauj brīvi paust savus uzskatus visiem cilvēkiem, pat ja šie uzskati ir radikāli un sabiedrības lielākajai daļai nav pieņemami	67,8
- Ir jāierobežo iespējas paust savus uzskatus tiem cilvēkiem, kuriem ir radikāli, no sabiedrības vairākuma atšķirīgi uzskati	32,2
- Cilvēkiem ir obligāti jāpakļaujas likumiem, neatkarīgi no tā kādi ir šie likumi	53,9
- Var nepakļauties likumam, ja tas ir netaisnīgs	46,1
- Politiķiem visumā var uzticēties, jo viņi aizstāv cilvēku intereses	11,4
- Politiķiem uzticēties nevar, jo viņi vairāk domā paši par sevi	88,6
- Kārtību valstī drīkst ieviest tikai ar demokrātiskiem līdzekļiem	54,2
- Lai valstī ieviestu kārtību, dažreiz var pielietot arī nedemokrātiskus līdzekļus	45,8

Studentiem nav arī ticības tam, ka pozitīvas izmaiņas sabiedrībā varētu notikt nākotnē. Tā 61% aptaujāto studentu (sk. 2.tab.) uzskata, ka tuvākajos gados “valdība un politiķi arvien vairāk domās paši par savām interesēm un arvien mazāk par tautu”. Hroniska mūsu politiskās sistēmas kaite ir niecīgais biedru skaits daudzajās politiskajās partijās un neuzticēšanās politiskās pārstāvniecības institūtiem. Skeptisko attieksmi pret partijām, kā vienu no politiskā procesa aktieriem, ilustrē absolūti lielākās (67%) respondentu daļas pārlicība (sk.1.tab.), ka “partiju Latvijā ir par daudz un tas liecina par to, ka valstī nav kārtības.” Mūsu sabiedrībā dominējošo negatīvo attieksmi pret politiskās sistēmas institūtiem apliecina arī citi, agrāk veikti pētījumi. Tā, piemēram, katrs ceturtais Latvijas iedzīvotājs atzīst, ka mūsu sabiedrība var iztikt bez Saeimas [5]. Arī mūsu pētījumā vairāk nekā puse (51,9%) aptaujāto studentu netic, ka jaunievēlētā Saeima spēs uzlabot stāvokli valstī. Ņemot vērā augstāk teikto, ir vieglāk interpretēt studentu atbildes uz jautājumu: ”Kādai, Jūsaprāt, vajadzētu būt valsts iekārtai Latvijā?” Nākas secināt, ka pastāvošā parlamentārā valdīšanas forma netiek vērtēta kā Latvijai piemērotākā (sk.3.tab.), jo atbildi „augstākajam valsts varas orgānam ir jābūt parlamentam, jo tikai brīva daudzu partiju sāncensība parlamentā spēs nodrošināt demokrātiju” bija izvēlējušies mazākums - nedaudz vairāk kā trešdaļa (36,3%) respondentu. Vairākumam (40,8%) piemērotākā šķiet prezidentārā sistēma. Te gan jāpiezīmē, ka šī alternatīva aptaujas anketā bija formulēta visai „autoritārā” formā. Augstāk teiktais ļauj secināt, ka studenti nav apmierināti ar to kā mūsu valstī funkcionē parlamentārā sistēma. Līdzīga attieksme pret politiskās sistēmas funkcionēšanu nav tikai Latvijā un tāda tā nav tikai studentiem. Par to liecina Lietuvā veiktais pētījums: aptuveni divas trešdaļas (63%) Lietuvas iedzīvotāju ir neapmierināti ar to, kā valstī darbojas demokrātija [6]. Lai arī raksta autoram neizdevās atrast līdzīgus sabiedriskās domas pētījumus Latvijā, tomēr varētu izteikt pieņēmumu, ka rezultāti būtu līdzīgi vai pat sliktāki kā Lietuvā.

2.tabula

Iespējamās izmaiņas valstī studentu vērtējumā (%)

<i>Iespējamās izmaiņas valstī tuvākajos gados</i>	<i>Noteikti/ visdrīzāk jā</i>	<i>Noteikti/ visdrīzāk nē</i>	<i>Grūti pateikt</i>
Tiks ieviesta kārtība valsts iestādēs un ierēdņi sāks rūpīgi pildīt savus pienākumus	18,4	73,2	8,4
Dažādi blēži un mafija jutīsies arvien drošāk	30,8	49,1	20,1
Tiks sakārtoti likumi un pārvarētas pretrunas likumdošanā	31,8	58,7	9,5
Sāks kārtīgi strādāt policija, tiesa un likumpārkāpēji saņems taisnīgu sodu	30,8	58,4	10,8
Valdība un politiķi arvien vairāk domās paši par savām interesēm un arvien mazāk par tautu	61,0	25,7	13,3
Cilvēki arvien vairāk varēs parādīt savas spējas un labi nopelnīt	60,2	24,5	15,3
Cilvēki arvien vairāk aizstāvēs savas politiskās un ekonomiskās intereses	71,9	14,8	13,3

Vēl reljefāk iepriekš teikto par studentu (un ne tikai viņu) neuzticēšanos politiķiem iezīmē neticība pozitīvām izmaiņām valsts iestāžu, tai skaitā represīvo institūciju, darbā pārskatāmā nākotnē (sk.2.tab.). Tā 73,2% aptaujāto studentu netic, ka tuvākajos gados “tiks ieviesta kārtība valsts iestādēs un ierēdņi sāks rūpīgi pildīt savus pienākumus”, 58,7% - ka “tiks sakārtoti likumi un pārvarētas pretrunas likumdošanā”, 58,4% - ka “sāks kārtīgi strādāt policija, tiesa un likumpārkāpēji saņems taisnīgu sodu”. Tātad, varam secināt, ka vērtējot augstāk minēto izmaiņu iespējamību nākotnē, absolūtais vairākums studentu ir nosaņoti pesimistiski.

3.tabula

Studentu viedokļi par vēlamo valdīšanas sistēmu Latvijā

<i>Viedokļi</i>	<i>%</i>
1. Pie valsts stūres jābūt vienam cilvēkam – visas tautas vēlēšanās ievēlētam prezidentam, kurš stāvētu pāri partijām	40,8
2. Augstākajam valsts varas orgānam ir jābūt parlamentam, jo tikai brīva daudzu partiju sāncensība parlamentā spēs nodrošināt demokrātiju	36,3
3. Man ir vienalga, kas Latvijā būs pie varas	4,1
4. Grūti pateikt	18,8

Nedaudz optimistiskāk studenti skatās uz tiesībsargājošo iestāžu darbu. Vērtējot aptaujas anketā piedāvātos spriedumus, apgalvojumam - “dažādi blēži un mafija jutīsies arvien drošāk” nepiekrīt aptuveni puse (49,1%) aptaujāto studentu. Minētās pozitīvās izmaiņas studentu apziņā vismaz daļēji varētu mēģināt skaidrot ar pēdējā laikā vērojamiem panākumiem korupcijas apkarošanā valstī. Šie panākumi gan galvenokārt ir saistīti tieši ar KNAB un prokuratūras (mazāk ar citu tiesībsargājošo iestāžu) sekmīgo darbību.

Tiesiskās apziņas „līmeņa” indikators mūsu pētījumā bija atbildes uz jautājumiem “vai jūs izvairītos no nodokļu maksāšanas, ja tas būtu iespējams” un “vai, pēc jūsu domām, pašreizējos apstākļos izvairīšanos no nodokļu maksāšanas var uzskatīt par noziegumu.” Pētījumā iegūto datu analīze rāda, ka atbildi “droši vien jā” uz pirmo no minētajiem jautājumiem bija izvēlējušies 41,5%, bet uz otro jautājumu atbildi “visdrīzāk nē” 30,2 respondentu. Studentiem bija jāvērtē arī divi citi izteikumi: “cilvēkiem ir obligāti jāpakļaujas likumiem, neatkarīgi no tā kādi ir šie likumi” un “var nepakļauties likumam, ja tas ir netaisnīgs.” Lai arī absolūtais vairākums respondentu uzskata, ka likumam ir jāpakļaujas neatkarīgi no tā kāds tas ir, tomēr tikai nedaudz mazāk par pusi (46,1%) būtu gatavi nepakļauties likumam, ja tas viņiem liktos netaisnīgs. Iepriekš teiktais liecina, ka vēl arvien mūsu sabiedrībā ir vieta augstāk minētajam tiesiskajam nihilismam, un to var novērot ne tikai saistībā ar nodokļu nemaksāšanu, bet arī sadzīvē, piemēram, satiksmes noteikumu neievērošanā uz Latvijas ielām un ceļiem.

Demokrātija nav iedomājama bez liberālas sociāli atbildīgas tirgus ekonomikas. Strīds par to, “cik brīvam ir jābūt brīvajam tirgum” vēl arvien ir viens no centrālajiem politiskās filozofijas jautājumiem, kas strukturē demokrātisko valstu politisko spektru un šķeļ sabiedrības. Minētajā jautājumā arī studentu apziņā dominējošās orientācijas var uzskatīt par pretrunīgām. Tā vairāk nekā astoņdesmit procenti respondentu (sk.1.tab.) piekrīt uzskatam, ka “tikai cilvēka darbam vajadzētu

noteikt to, cik daudz viņš saņem”, nevis - “ienākumiem jāsadalās pēc iespējas vienlīdzīgāk, lai starp cilvēkiem nebūtu lielu atšķirību.” Tomēr citas atbildes liecina, ka respondentu apziņa ir sadrumstalota. Tā, piemēram, aptuveni puse respondentu uzskata, ka “valstij jābūt atbildīgai par katras ģimenes nodrošinājumu”, nevis - “cilvēkiem pašiem jāuzņemas atbildība par sevi un savu iztikšanu.” Šīs orientācijas ļauj labāk saprast, kāpēc tik daudz aptaujāto studentu uzskata, ka “valdībai jānodrošina vairāk līdzekļus izglītībai, veselības aizsardzībai un pensijām pat tad, ja man būs jāmaksā lielāki nodokļi” (62,6%), nevis - “valdībai jāsamazina nodokļi pat tad, ja tas samazinās līdzekļus izglītībai, veselības aizsardzībai un pensijām,” ka “labs darbs ir tāds, kad tu jūties drošs par savu darba vietu, pat ja tas būtu ne sevišķi labi apmaksāts” (64,1%), nevis - “labs darbs ir tāds, kad var daudz nopelnīt, pat ja pastāv bezdarba draudi.”

Dažas studentu politiskās ievirzes būtiski ietekmē respondentu dzimums un etniskā piederība (mūsu pētījumā kā indikators tika izmantota dzimtā valoda). Visos zemāk minētajos gadījumos var runāt par statistiski nozīmīgām atšķirībām. Tā, piemēram, studenti ir egalitārāk noskaņoti nekā studentes. Viedoklim, ka „ienākumiem jāsadalās pēc iespējas vienlīdzīgāk, lai starp cilvēkiem nebūtu lielu atšķirību” piekrīt attiecīgi 62,2 un 49,8% respondentu. Kā to rāda vēsture un arī mūsu pētījums, egalitārisms vienmēr ir gājis roku rokā ar dažādām autoritārisma izpausmēm. Tā studenti ir autoritārāk noskaņoti nekā studentes. Spriedumam „lai valstī ieviestu kārtību, dažreiz var pielietot arī nedemokrātiskus līdzekļus” piekrīt 52,5% puisi un 38,8% meiteņu.

Jāatzīmē vēl arī tas, ka egalitārāk noskaņoti ir tie studenti, kuriem dzimtā ir krievu valoda. Tā spriedumu „valstij jābūt atbildīgai par katras ģimenes nodrošinājumu” izvēlējušies vairāk nekā puse (50,6%) šo studentu. Starp tiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu, tādu ir 35,7%. Studenti, kuriem dzimtā ir krievu valoda, ir arī autoritārāk noskaņoti (spriedumu „lai valstī ieviestu kārtību, dažreiz var pielietot arī nedemokrātiskus līdzekļus” izvēlējušies 52,4%), nekā tie, kuriem latviešu (37,6%).

4.tabula

RTU un BSA studentu viedokļi par vēlamo valdīšanas sistēmu Latvijā

Viedokļi	Augstskolas	
	RTU	BSA
1. Pie valsts stūres jābūt vienam cilvēkam – visas tautas vēlēšanās ievēlētam prezidentam, kurš stāvētu pāri partijām	43,6	32,5
2. Augstākajam valsts varas orgānam ir jābūt parlamentam, jo tikai brīva daudzu partiju sāncensība parlamentā spēs nodrošināt demokrātiju	38,7	29,9
3. Man ir vienalga, kas Latvijā būs pie varas	3,9	4,8
4. Grūti pateikt	13,8	33,3

Etniskā pazīme ienes atšķirības arī respondentu viedokļos par Latvijai piemērotāko valdīšanas formu. Tiem studentiem, kuriem dzimtā valoda ir krievu, tuvāka ir prezidentārā sistēma „ar autoritāru piesitienu”. Šo alternatīvu izvēlējušies 47,7% attiecīgo respondentu, bet „parlamentāro” alternatīvu – 27,3%. Studenti, kuriem dzimtā ir latviešu valoda, priekšroku devuši parlamentārajai (46,1%), nevis prezidentārajai sistēmai (32,9%).

Jautājums par Latvijai piemērotāko valdīšanas formu ir vienīgais kur statistiski nozīmīgas atšķirības vērojamas abu augstskolu studentu atbildēs (sk.4.tab.). Te gan pareizāk būtu runāt par atšķirībām sociālajās un inženierzinātņu programmās studējošo studentu attieksmē pret šo

jautājumu. BSA, jeb sociālās zinātnes studējošie, ir ievērojami piesardzīgāki un trešdaļa (33,3%) šo studentu izvēlējušies atbildi „grūti pateikt”. RTU tādu, kas šaubās ir aptuveni trīs reizes mazāk (13,8%).

Datu apstrādē izmantotā faktoranalīzes metode ļauj iegūtos trīs faktoros interpretēt politisko ideoloģiju prizmā. Varam secināt, ka studentu politisko kultūru raksturo ne tikai dažādas, bet arī ideoloģiski pretrunīgas politiskās orientācijas. Ja šīs orientācijas mēģinām „ieslodzīt” klasisko politisko ideoloģiju prokrusta gultā, tad nosacīti var runāt par liberālām, sociālistiskām un pat par anarhistiskām politiskām ievirzēm, kas dominē studentu apziņā. Liberālās orientācijas faktorā savā starpā korelē trīs spriedumi: „cilvēkiem jāļauj brīvi paust savus uzskatus”(0,479), „cilvēkiem pašiem jāuzņemas atbildība par sevi”(0,477) un „partiju Latvijā ir par daudz un tas liecina par to, ka valstī nav kārtības”(0,559). Sociālistiskās orientācijas faktora spriedumi: „valdībai jādod vairāk līdzekļus izglītībai, veselības aizsardzībai un pensijām pat tad, ja būs jāmaksā lielāki nodokļi”(0,558), „labs darbs ir tāds, kad tu jūties drošs par savu darba vietu, pat ja tas ir ne sevišķi labi apmaksāts”(0,591) un atkal – „partiju Latvijā ir par daudz ...”(0,465). Tātad, abām orientācijām kā sarkanais pavediens cauri vijas negatīvā attieksme pret mūsu partiju sistēmu. Varētu izteikt pieņēmumu, ka tas ir viens no spēcīgākajiem indikatoriem, kas ietekmē mūsu cilvēku politisko apziņu. Anarhistiskā orientācijas faktora korelējošie spriedumi: „politiķiem uzticēties nevar”(0,621), „var nepakļauties likumiem, ja tie ir netaisnīgi”(0,535) un ar mīnuss zīmi – „valstij jābūt atbildīgai par katras ģimenes nodrošinājumu” (-0,521). Vēlreiz atgādināsim, ka par augstāk minētajām orientācijām var runāt tikai nosacīti.

Secinājumi

1. Politisko sistēmu var uzskatīt par pozitīvi konsolidētu tikai tad, ja šī sistēma ir leģitīma un bez alternatīvām ne tikai elites, bet arī pilsoņu acīs. Konsolidācija aptver četras jomas: centrālos valsts varas institūtus, interešu pārstāvniecību, neformālos politiskos aktierus un politisko kultūru. Demokrātiskas politiskās sistēmas konsolidācija beidzas ar pilsoniskas politiskās kultūras izveidošanos. To var uzskatīt par demokrātijas sociokulturālo pamatu ielikšanu. Kā to rāda prakse, šis process ir ilgstošs un saistīts ar paaudžu nomaiņu.
2. Analizējot aptaujā iegūtos datus varam secināt, ka studentu politisko kultūru raksturo dažādas, arī pretrunīgas politiskās orientācijas. Ja šīs orientācijas mēģinām ieslodzīt klasisko politisko ideoloģiju prokrusta gultā, tad nosacīti var runāt gan par liberālām, gan par sociālistiskām, gan par anarhistiskām politiskām ievirzēm.
3. Aptaujā iegūtie dati apstiprina Latvijas politikas pēdējā laika centrālās problēmas - varas leģitimitātes, aktualitāti. Arī studentu vidē vērojama sabiedrībā jau ilgstoši pastāvošā parādība - atsvešināšanās starp politisko eliti un tautu. Mūsu politiķiem neuzticas deviņas desmitdaļas aptaujāto studentu.
4. Pozitīvi konsolidēta demokrātija nav iespējama bez sabiedrības locekļu izpratnes par to, kas ir tiesiska valsts. Tiesiska valsts sākas ar katra indivīda attieksmi pret likumu. Par to, ka tiesiskās apziņas „līmenis” mūsu sabiedrībā nav visai augsts, liecina studentu aptaujā iegūtie dati - daudziem studentiem šķiet, ka likumi ir radīti tāpēc, lai tos apietu ar līkumu. Vairāk nekā trešdaļa respondentu izvairītos no nodokļu maksāšanas, ja vien tas būtu iespējams, turklāt, viņi neuzskata šādu rīcību par noziegumu.

5. Jautājums par to, cik brīvam ir jābūt brīvajam tirgum vēl joprojām strukturē demokrātisko valstu politisko spektru un šķeļ sabiedrības. Arī aptaujātajiem studentiem ir visai pretrunīgi priekšstati par liberālas sociāli atbildīgas tirgus ekonomikas funkcionēšanas pamatprincipiem.

Tā, piemēram, vairums aptaujāto studentu uzskata, ka tikai cilvēka darbam vajadzētu noteikt to, cik daudz viņš saņem, nevis ienākumiem jāsadalās pēc iespējas vienlīdzīgāk; ka cilvēkiem pašiem jāuzņemas atbildība par sevi un savu iztikšanu, nevis valstij jā rūpējas par to. Tai pat laikā vairums respondentu piekrīt arī tam, ka ne visai labi apmaksāts, bet stabils darbs ir vērtējams augstāk nekā tāds, kur var daudz nopelnīt, tomēr pastāv arī bezdarba draudi; ka valdībai jādod pēc iespējas vairāk līdzekļu sociālajām vajadzībām, nevis jāsamazina nodokļi.

6. Studenti ir skeptiski noskaņoti vērtējot iespējamās pozitīvās izmaiņas valsts pārvaldes institūciju darbā nākotnē. Piemēram, nav ticības tam, ka tuvākajos gados tiks ieviesta kārtība valsts iestādēs un ierēdņi sāks rūpīgāk pildīt savus pienākumus; tiks sakārtoti likumi un pārvarētas pretrunas likumdošanā; sāks kārtīgi strādāt policija, tiesa un likumpārkāpēji saņems taisnīgu sodu.

Literatūra

1. Merkel W. Gegen alle Theorie? Die Konsolidierung der Demokratie in Ostmitteleuropa// Politische Vierteljahresschrift, 48.Jg. (2007), Heft 3, S. 413-433.
2. Almond G.A./Verba S. The Civic Culture: Political attitudes and democracy in five nations. – Princeton(NJ): Princeton UP, 1963.
3. Gabriel O.W. Bürger und Demokratie im vereinigten Deutschland// Politische Vierteljahresschrift, 48.Jg. (2007), Heft 3, S. 540-552.
4. Ozolzīle G. Politiskā kultūra un demokrātija // LPoA raksti, 4.sēj. – Rīga: LPoA, 1997.- 51-60.lpp.
5. Latvija. Pārskats par tautas attīstību 1999. – Rīga: UNDP, 1999.
6. Divas trešdaļas lietuviešu vīlušies demokrātijā// www.delfi.lv/archive/print.php?id=20898399 (05.09.2008.)

Ozolzīle G. Studentu politiskās orientācijas

Rakstā analizētas divu Latvijas augstāko mācību iestāžu - Rīgas Tehniskās universitātes un Baltijas Starptautiskās akadēmijas, studentu politiskās orientācijas. Pētījumā izmantota vienkāršā nejaušā izlase (N=492).

Autors balstās uz demokrātijas pozitīvās konsolidācijas konceptu. Demokrātiskas politiskās sistēmas konsolidācija beidzas ar pilsoniskas politiskās kultūras izveidošanos, ko var uzskatīt par demokrātijas sociokulturālo pamatu ielikšanu. Šis process ir ilgstošs un saistīts ar paaudžu nomaiņu.

Studentu politisko kultūru raksturo dažādas, arī pretrunīgas politiskās orientācijas. Ja šīs orientācijas mēģinām „ieslodzīt” klasisko politisko ideoloģiju prokrusta gultā, tad nosacīti var runāt gan par liberālām, gan par sociālistiskām, gan par anarhistiskām politiskām ievirzēm.

Aptaujā iegūtie dati apstiprina Latvijas politikas pēdējā laika centrālās problēmas - varas leģitimitātes, aktualitāti. Arī studentu vidē vērojama sabiedrībā jau ilgstoši pastāvošā parādība - atsvešināšanās starp politisko eliti un tautu. Mūsu politiķiem neuzticās deviņas desmitdaļas aptaujāto studentu.

Pozitīvi konsolidēta demokrātija nav iespējama bez sabiedrības locekļu izpratnes par to, kas ir tiesiska valsts. Par to, ka tiesiskās apziņas „līmenis” mūsu sabiedrībā nav visai augsts liecina arī studentu aptaujā iegūtie dati. Vairāk nekā trešdaļa respondentu izvairītos no nodokļu maksāšanas, ja vien tas būtu iespējams. Turklāt, viņi neuzskata šādu rīcību par noziegumu.

Jautājums par to, cik brīvam ir jābūt brīvajam tirgum, vēl joprojām strukturē demokrātisko valstu politisko spektru un šķeļ sabiedrības. Arī aptaujātajiem studentiem ir visai pretrunīgi priekšstati par liberālas sociāli atbildīgas tirgus ekonomikas funkcionēšanas pamatprincipiem.

Studenti skeptiski vērtē iespējamās pozitīvās izmaiņas valsts pārvaldes institūciju darbā nākotnē. Piemēram, nav ticības tam, ka tuvākajos gados tiks ieviesta kārtība valsts iestādēs un ierēdņi sāks rūpīgāk pildīt savus pienākumus, tiks sakārtoti likumi un pārvarētas pretrunas likumdošanā, sāks kārtīgi strādāt policija, tiesa un likumpārkāpēji saņems taisnīgu sodu.

Ozolzīle G. Political orientation of students

Political orientations of students of two higher educational establishments – Riga Technical University and Baltic International Academy are analysed in this article. Simple casual selection is used in this research. (N=492).

The basis of this research is the concept of democratic positive consolidation. The consolidation of democratic political system ends with the development of civic political culture, which could be considered as the basis of democratic socioculture.

This process is long and it is connected with the change of generations.

The political culture of students is characterized by different, sometimes even contradictory political orientations. If we try to classify them according to the ordinary political ideologies when we can speak of liberal, socialistic and anarchistic political tendencies.

The data of this inquiry confirms the central problems of the politics of Latvia during the last period – the topical problem of legitimization of state power. Among students we can also notice the phenomenon that exists in the society for a long time – alienation between political power elite and ordinary people. Nine tenths of inquired students do not trust our politicians.

Positively consolidated democracy cannot exist without understanding of society what is a law-based state. The data of students' inquiry shows that legal awareness in our country is not very high. More than third of respondents would avoid paying taxis if it was possible. They also do not consider it a crime.

The understanding of the free market is different in various parts of society and it splits society and structure political powers in the country. The inquiry of students also shows quite contradictory points of views about basic principles of functioning of liberal and socially responsible free market economy.

Students are very sceptical about possible positive changes in the state administration in future. For instance, nobody believes that in the nearest future state administration will be improved and civil servants will work better that contradictions in legislation and law will disappear, that police and judicial system will improve their work and offenders and law breakers will be fairly punished.

Озолзиле Г. Политические ориентации студентов

В статье анализируются политические ориентации студентов двух вузов Латвии: Рижского Технического университета и Балтийской Международной академии. В исследовании использовалась простая случайная выборка (N=492).

Как методологическую основу в своём исследовании автор использует концепт положительной консолидации демократии. Предполагается, что консолидация демократической политической системы заканчивается образованием гражданской политической культуры. Это можно назвать закладыванием социокультурного фундамента демократии. Этот процесс длится долго и связан со сменой поколений.

Политическая культура студентов характеризуется противоречивыми политическими ориентациями. Если попробовать «заключить» эти ориентации в прокрустово ложе классических политических идеологий, то условно можно говорить как о либеральных, так и о социалистических и даже об анархических политических установках.

Полученные данные подтверждают актуальность проблемы легитимности власти как центральной в латвийской политике. Отчуждение между политической элитой и народом в студенческой среде также актуально, как в обществе в целом. Нашим политикам не доверяют девять десятых опрошенных студентов.

Позитивно консолидированная демократия невозможна без понимания со стороны членов общества того, что такое правовое государство. О том, что «уровень» правового сознания в нашем обществе не высок, свидетельствуют также данные, полученные при опросе. Так, например, более трети респондентов уклонились бы от уплаты налогов, была бы такая возможность. К тому же они не считают такой поступок преступлением.

Вопрос о том, насколько свободным должен быть свободный рынок, всё ещё продолжает определять политический спектр демократических государств. Опрошенные студенты также имеют весьма смутное представление об основополагающих принципах функционирования либеральной социально ответственной рыночной экономики.

Студенты скептически оценивают возможные положительные изменения в работе Госуправления в обозримом будущем. Например, у них нет уверенности в том, что будет наведён порядок в госучреждениях и служащие начнут тщательно исполнять свои обязанности; что будет наведён порядок в законодательстве; что начнёт как следует работать полиция, суд, и преступники получают справедливое наказание.